# MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA ÖQUVÇILAR MUSIQIY SAVODXONLIGINI ŞAKLLANTIRIŞNING OMILLARI

***Ğanijonova Marjona Rustam qizi****.Talaba.ÖzMPU.*

*Ilmiy rahbar: prof.Kodirov.D.K. ÖzMPU.*

**Annotatsiya.**Mazkur maqolada musiqa madaniyati darslarida öquvçilarda musiqiy savodxonlikni şakllantirişning nazariy-metodik asoslari, omillari va zamonaviy pedagogik yondaşuvlari tahlil qilinadi. Musiqiy savodxonlik — nota yozuvini öqiş, yoziş, tuşuniş hamda uni amaliy ijro va ijodiy faoliyatda qöllaş qobiliyatidir. Maqolada an'anaviy va innovatsion usullarning imkoniyatlari, raqamli nota dasturlari, öyinlaştiriş, multisensorli ta'lim, loyihaviy öqitiş va Kodaly metodikasining örni yoritiladi. Şuningdek, musiqiy savodxonlikni şakllantirişda milliy musiqa merosi, xususan xalq qöşiqlari va maqom an'analarining pedagogik ahamiyati asoslanadi.

**Kalit sözlar:** musiqa madaniyati, musiqiy savodxonlik, nota yozuvi, solfedjio, gamifikatsiya, raqamli ta'lim, Kodaly metodikasi, ijodiy tafakkur, musiqa ta'limi, estetik tarbiya.

**Kiriş.**Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san'at sohasini rivojlantiriş, zamonaviy madaniyat hamda san'at muassasalarini barpo etiş, ijodkor ziyolilarni qöllab-quvvatlaş va yoşlarning madaniy saviyasini yuksaltiriş masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantiriş va takomillaştirişga doir çora-tadbirlar töğrisida"gi qarorida yoşlarni milliy va umumbaşariy madaniyatning eng yaxşi namunalaridan bahramand etiş hamda barkamol şaxsni tarbiyalaş vazifalari belgilangan.

Musiqa madaniyati darslarida musiqiy savodxonlikni şakllantiriş faqat nota belgilarini yodlaş bilan çeklanmaydi. U öquvçining musiqiy eşitişi, ritmik hissiyoti,

intonatsion aniqligi, ijodiy tafakkuri va estetik baholaş qobiliyatini yaxlit rivojlantirişni talab qiladi *(Stipin, 2019; Jamalova, 2021)*.

"Musiqiy savodxonlik" tuşunçasi "savod" va "xonlik" sözlaridan tarkib topgan bölib, umumiy ma'noda bilim va öqiş-yoziş qobiliyatini anglatadi. Musiqiy savodxonlik esa musiqa tilini — nota belgilarini, ritmik tuzilmalarni, lad va tonallikni, dinamik hamda artikulyatsion belgilarni öqiş, yoziş va amaliy qöllaş qobiliyatini bildiradi.

Musiqiy savodxonlik quyidagi komponentlardan taşkil topadi:

- nota belgilarini öqiş va yoziş;
- ritmik tuzilmalarni aniqlaş;
- lad, tonallik va interval tuşunçalarini özlaştiriş;
- musiqiy frazalaş va dinamik belgilarni tuşuniş;
- musiqiy eşitiş va intonatsion aniqlikni rivojlantiriş;
- musiqa asarini tahlil qiliş;
- musiqa tilini ijodiy faoliyatda qöllaş.

Musiqiy savodxonlik musiqa ta'limida öquvçining mustaqil ijroçilik va ijodiy faoliyatiga asos bölib xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda nota öqiş va eşitiş qobiliyatini rivojlantiriş musiqa ta'limining markaziy vazifalaridan biri sifatida körsatiladi.

An'anaviy nota örgatiş metodlari asosan maşq va takrorlaş, nazariy bilimlarni yodlaş hamda individual maşğulotlarga asoslanadi. Öquvçilar notalarni qölda köçiriş, takrorlab yodlaş va çolğu yordamida maşq qiliş orqali özlaştiradi.

Uşbu usullarning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- nota belgilarini izçil özlaştiriş;
- ritm va ohangni takrorlaş orqali mustahkamlaş;
- musiqa nazariyasi asoslarini şakllantiriş;
- çolğu ijroçiligi bilan boğlaş.

Biroq an’anaviy metodlarda ayrim çeklovlar ham mavjud. Uzoq vaqt davomida bir xil maşqlarni takrorlaş öquvçida zerikiş keltirib çiqarişi, nota belgilarini mexanik yodlaş esa ijodiy tafakkurni çeklaşi mumkin. Şuningdek, har bir öquvçining individual darajasi va musiqiy qobiliyati yetarli darajada hisobga olinmasligi mumkin.

Şu sababli musiqa ta’limida an’anaviy usullarni saqlab qolgan holda, ularni interaktiv, multisensorli va loyihaviy metodlar bilan boyitiş zarur.

Zamonaviy ta’limda raqamli vositalar musiqiy savodxonlikni şakllantirişning samarali vositasiga aylanmoqda. MuseScore, Finale va Sibelius kabi nota muharrirlari öquvçilarga notalarni kompyuterda yoziş, tahrirlaş va eşitiş imkonini beradi.unesco.

MuseScore dasturi oçiq kodli va bepul platforma bölib, öquvçilarga nota yoziş, musiqa asarini tahrirlaş va ijro namunasini tinglaş imkonini beradi. Ilmiy tadqiqotlarda MuseScore dan foydalaniş nota öqiş, ritm aniqligi va ohang eşitiş qobiliyatini rivojlantirişda samarali ekanligi körsatilgan.

Sibelius va Finale dasturlari ham nota yozuvini tahrirlaş, kompozitsiya yaratiş va musiqa nazariyasini örganiş uçun qöllaniladi. Tadqiqotlarda Sibelius dasturi yordamida maşğulot olib borgan öquvçilarda ritmik ijro könikmalari an’anaviy namoyiş usuliga qaraganda yuqoriroq natija bergani aniqlangan.

Interaktiv ilovalar, masalan, Simply Piano va Yousician, notalarni öyin şaklida örganiş imkonini yaratadi. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) esa musiqiy çolğularni virtual muhitda örganiş imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarda raqamli texnologiyalar musiqa ta’limida audio va video materiallarni ijro etiş, simulyatsiya qiliş va axborot izlaş uçun keng qöllanilayotgani qayd etilgan.unesdoc.

Gamifikatsiya - öquv jarayoniga öyin elementlarini joriy etiş orqali öquvçilarning qiziqişini va faolligini oşiriş metodidir. Musiqiy savodxonlikni şakllantirişda gamifikatsiya nota belgilarini örganişni qiziqarli va maqsadli faoliyatga aylantiradi.

Gamifikatsiyani musiqa darsida qöllaşning quyidagi şakllari mavjud:

- “Nota toping” öyini;
- “Ritmni tan ol” maşğuloti;
- ball va mukofotlar tizimi;
- virtual medallar va sertifikatlar;
- musiqa bilimlarini test şaklida ötkaziş;
- darajalarga bölingan interaktiv maşqlar.

Tadqiqotlarda gamifikatsiya elementlari - darajalar, ballar va raqamli nişonlar - musiqa nazariyasini örganişda öquvçilarning motivatsiyasini oşirişi aniqlangan.

Gamifikatsiya öquvçini faqat raqobatga undirmaydi. U xatoni tajriba sifatida qabul qiliş, bosqiçma-bosqiç rivojlaniş va öz natijasini kuzatiş imkonini yaratadi. Şu sababli gamifikatsiya musiqa savodxonligini şakllantirişda individual yondaşuvning muhim vositasi hisoblanadi.

Notalarni faqat köriş yoki eşitiş orqali emas, harakat, qöl işoralari va ritmik faoliyat orqali ham örganiş samarali bölişi mumkin. Multisensorli yondaşuv köriş, eşitiş va harakatni birlaştirib, öquvçining musiqa tuşunçalarini çuqurroq özlaştirişiga yordam beradi.

Kodaly metodikasi vengriyalik pedagog va kompozitor Zoltan Kodaly nomi bilan boğliq bölib, u kuylaş, harakat, tinglaş va musiqa yozuvini birlaştirişga asoslanadi. Uşbu metodikada solfedjio böğinlari, qöl işoralari, ritmik harakatlar va xalq qöşiqlari keng qöllaniladi.

Kodaly metodikasida öquvçilar avval oddiy xalq qöşiqlari va bolalar qöşiqlarini kuylaş orqali musiqa tilini örganadi. Keyinçalik ular solfedjio böğinlari, qöl işoralari va ritmik harakatlar yordamida ohang va ritmni mustahkamlaşadi. Tadqiqotlarda uşbu metodika öquvçilarda ohang aniqligi, ijodiy tafakkur va musiqa savodxonligini rivojlantirişda samarali ekanligi körsatilgan.

Harakatli örganiş — notalarni qöl harakatlari bilan ifodalaş, ritmni uriş, yuriş yoki raqs harakatlari bilan ifodalaş — öquvçida ritmik tuzilişni çuqurroq idrok etişga

yordam beradi. Rangli nota yondaşuvida esa har bir nota yoki ritmik birlik turli ranglar bilan belgilanadi, bu esa murakkab musiqa tuşunçalarini vizual jihatdan soddalaştiradi.

Loyihaviy öqitiş öquvçilarning musiqa bilimlarini amaliy faoliyatda qöllaşiga imkon beradi. Öquvçilar oddiy kuy yaratiş, ritmik model tuziş, musiqa taqdimoti tayyorlaş yoki kiçik musiqa loyihalarini bajariş orqali nota savodxonligini mustahkamlaşadi.

Jamoa va loyihalar asosidagi ta'limda quyidagi faoliyat turlari samarali qöllanadi:

- guruh bölib musiqa asari yaratiş;
- nota öqiş musobaqalarini taşkil etiş;
- ritmik ansambl maşqlarini bajariş;
- musiqa loyihalarini himoya qiliş;
- musiqa asarini tahlil qiliş va taqdimot tayyorlaş.

Bunday faoliyat öquvçida jamoaviy hamkorlik, ijodiy mas'uliyat va musiqa tilini mustaqil qöllaş könikmalarini şakllantiradi. Ilmiy adabiyotlarda loyihaviy va jamoaviy faoliyat musiqa ta'limida ijodiy tafakkurni rivojlantirişning samarali vositalaridan biri sifatida körsatiladi.

Musiqiy savodxonlikni şakllantirişda milliy musiqa merosi alohida ahamiyatga ega. Özbek xalq qöşiqlari, maqomlar va şaşmaqom namunalari öquvçilarga musiqa tilini milliy madaniyat kontekstida örgatiş imkonini beradi. Şaşmaqom vokal va çolğu musiqa, ritmik-melodik tuzilmalar hamda şe'riyatning yaxlitligini ifodalaydi.

Maqom ta'limida öquvçi nafaqat nota belgilarini, balki lad-parde tuzilmalarini, ritmik usullarni, şe'riy matn va ijroçilik uslubini ham örganadi. Şu bois maqom va xalq qöşiqlari musiqa savodxonligini şakllantirişda nazariy bilim bilan amaliy ijroni boğlovçi muhim vosita hisoblanadi.

Musiqiy savodxonlikni şakllantirişda quyidagi milliy musiqa namunalari samarali qöllanişi mumkin:

- xalq qöşiqlari: “Yor-yor”, “Qizil olma”, “Tanovar”;
- maqom şöbalari: “Saraxbor”, “Talqin”, “Nasr”, “Ufar”;
- mumtoz aşula namunaları: “Çorgoh”, “Qaşqarça”, “Dugoh”;
- çolğu kuylari va ritmik usullar.

Musiqiy savodxonlikni şakllantiriş quyidagi omillarga boğliq:

| **Omil** | **Mazmuni** | **Pedagogik ahamiyati** |
|---|---|---|
| Bosqiçma-bosqiçlik | Oddiy nota belgilaridan murakkab musiqa tuzilmalariga ötiş | Öquvçining izçil rivojlanişini ta’minlaydi |
| Individual yondaşuv | Öquvçining yoşi, qobiliyati va tajribasini hisobga oliş | Har bir öquvçi uçun mos topşiriq tanlaş imkonini beradi |
| Faol ijro | Kuylaş, çolğuda çaliş va ritmik maşqlar | Nazariy bilimni amaliy faoliyatga aylantiradi |
| Multisensorlik | Köriş, eşitiş va harakatni birlaştiriş | Musiqa tuşunçalarini çuqurroq özlaştirişga yordam beradi |
| Raqamli vositalar | Nota dasturlari, mobil ilovalar va interaktiv platformalar | Öquv jarayonini vizuallaştiradi va faollaştiradi |
| Gamifikatsiya | Öyin elementlari, ballar va musobaqalar | Motivatsiyani oşiradi va qiziqişni saqlaydi |
| Milliy musiqa merosi | Xalq qöşiqlari, maqom va şaşmaqom | Estetik did va milliy özlikni şakllantiradi |
| Loyihaviy faoliyat | Musiqa loyihalari va jamoaviy iş | Ijodiy mustaqillikni şakllantiradi |

Uşbu omillar bir-biridan ajralmas holda qöllanilganda, musiqa savodxonligi faqat bilim sifatida emas, öquvçining musiqa tilini erkin qöllaş qobiliyati sifatida şakllanadi.

**Xulosa**

Musiqa madaniyati darslarida öquvçilarda musiqiy savodxonlikni şakllantiriş musiqa ta'limining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. U nota belgilarini öqiş, ritm va ohangni tuşuniş, musiqa asarini tahlil qiliş va ijodiy faoliyatda musiqa tilini qöllaş qobiliyatini öz içiga oladi.

Musiqiy savodxonlikni şakllantirişda an'anaviy usullar bilan birga raqamli nota dasturlari, gamifikatsiya, multisensorli yondaşuv, loyihaviy va jamoaviy ta'lim samarali qöllanilişi kerak. Şu bilan birga, milliy musiqa merosi, xususan xalq qöşiqlari, maqom va şaşmaqom, öquvçilarda estetik did va milliy özlikni şakllantirişning muhim manbai bölib xizmat qiladi.

Zamonaviy musiqa ta'limining eng maqsadga muvofiq modeli "öqituvçi - öquvçi - musiqa tilini - raqamli texnologiya - milliy musiqa merosi" tizimi asosida şakllanadi. Bu modelda öqituvçi yönaltiruvçi va tarbiyaviy subyekt, öquvçi faol ijodkor, musiqa tilini mazmun-mohiyat manbai, raqamli texnologiya esa bilim va tajribani ommalaştiruvçi vosita bölib xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-maydagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantiriş va takomillaştirişga doir çora-tadbirlar töğrisida"gi qarori.
2. Abdullin, E. B. (2020). *Методика музыкалного образования*. Москва: Просвещение.
3. Stipin, G. M. (2019). *Музыкалная психология и педагогика*. Москва: Академия.
4. Jamalova, L. (2021). *Musiqa ta'limida zamonaviy texnologiyalar*. Toşkent: Fan.
5. Karpyuk, G. (2022). "Gamification in Music Education". *Journal of Arts and Humanities*.

6. Mustafoyev, B. I. (2021). *Musiqa öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma*. Buxoro: Durdona naşriyoti.

7. Muxtorova, T. T. (2024). “Madaniyat va san’at sohasida kitobxonlik madaniyatini oşirişni takomillaştiriş borasidagi ustuvor vazifalar”. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 4(21), 774–781.

8. Abduvaliyeva, M. A. (2021). “Öquv jarayonida gamifikatsiyadan foydalaniş imkoniyatlari”. *Academic Researç in Educational Sciences*, 2(NUU Conference 1), 306–308.

9. UNESCO. (2023). *AI and Teçnologies in Education*. Paris: UNESCO.

10. UNESCO. (2026). *Digital Learning and Teçnologies in Education*. Paris: UNESCO.

11. Kodaly, Z. *The Kodály Method in Music Education*.

12. Çen, L. va boşqalar. *A Quasi-Experimental Study on the Application of MuseScore Software to Improve Sight-Singing and Ear-Training Abilities in Music Education*.

13. *Improving Primary Sçool Students’ Pitç and Rhythm Skills through the Kodály Approaç*.

14. *Researç on the Music Educational Applications of Digital Teçnologies*. *Trakia Journal of Sciences*